

Мавзу: Иқтисодий таҳлилининг мазмуни ва предмети.

Режа:

1. Иқтисодий таҳлил фанининг мазмуни
2. Бозор иқтисодиёти шароитида иқтисодий таҳлил хўжалик субъектларини бошқаришнинг муҳим функцияси сифатида
3. Иқтисодий таҳлил фанининг предмети

Иқтисодий таҳлил фанининг мазмуни

- Бозор муносабатлари соҳасида ҳар қандай хўжалик юритувчи субъектнинг ўз тасарруфидаги барча ресурслар - молиявий, моддий ва меҳнат ресурслари ҳаракати ҳамда улардан фойдаланиш самарадорлигини тўғри бошқаришни таъминлаши зарур бўлади. Аммо кўпгина корхона ва ташкилотлар иқтисодий мустақиллик ҳамда ички ва ташқи бозорда битимлар тузиш ҳуқуқини қўлга киритганларидан сўнг хўжалик юритишнинг янги шароитларига тайёр эмасликлари аён бўлиб қолди.
- Бозор иқтисодиёти соҳасида бошқарув субъектларига фақат ахборотга эга бўлишнинг ўзи кифоя қилмайди. Бу ахборот билан ишлаш, тўғри хулосалар чиқариш ва улардан ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш мақсадида фойдаланиш зарур бўлади. Самарали бошқаришда энг муҳими ахборот ва ундан фойдалана билишдир.
- Иқтисодий ахборотлар билан ишлашнинг энг муҳим жиҳатларидан бири уни таҳлил қилишдир. Таҳлил давомида хўжалик фаолиятини ўрганишда ҳамда хулосалар чиқаришда асос бўладиган бир қатор кўрсаткичлардан фойдаланилади.

Иктисодий
таҳлилнинг икки хил
йўналишини
кўрсатиш мумкин:

Саноат
корхоналарининг
хўжалик фаолиятини
таҳлил қилиш

Халқ хўжалигининг
бошқа тармоқларини
таҳлил қилиш

Бунда иқтисодий районлар, ҳудудлар ва бутун халқ хўжалигини таҳлил қилиш тушунилади. Шунини айтиш керакки, халқ хўжалигини таҳлил қилиш иқтисодий фанлар мажмуасида мустақил ўрин олмаган бўлиб, у сиёсий иқтисод ва тармоқлар иқтисодиёти курсларида ўрганилади. Холбуки, корхоналарнинг хўжалик фаолиятини таҳлил қилиш иқтисодий фанлар қаторидан ўзига хос мустақил ўрин олган.

Бугунги кунда хорижлик ва республикамизнинг энг кўзга кўринган иқтисодчи олимлари таҳлил фанининг принциплари тўғрисида турлича фикрлар билдириб келишмоқда. Аммо, уларнинг аксариятини фикрларида бир муштаракликни кузатишимиз мумкин бўлади. Иқтисодчи олимларнинг фикр-мулоҳазаларидан келиб чиқиб, сиз талабаларнинг олдига қуйидагича муаммоли саволни қўймоқчимиз.

Молиявий ва бошқарув фанининг қандай принциплари (тамойиллари)ни кўрсатиб беришимиз мумкин бўлади?

Ушбу муаммони биз ўзимиз қуйидаги фикрларимиз билан қисман ҳал этиб бериш ниятидамиз. Корхоналарнинг хўжалик фаолиятини таҳлил қилиш учун асос қилиб олинган қуйидаги тамойиллари мавжуд:

- **Объектнинг ҳолатини дастлаб иқтисодиётнинг назарий асосларига биноан таҳлил қилишнинг зарурлиги ва ўрганиладиган ҳодисаларнинг моҳияти ва бир-бирига ўзаро боғлиқлиги;**
- **Таҳлилнинг комплекс ҳусусиятга эгаллиги ҳамда ўзаро бир-бирига узвий равишда боғлиқ иқтисодий кўрсаткичлар системасининг қўлланилиши;**
- **Иқтисодий маълумотларни аналитик жиҳатдан қайта ишлаш жараёнида ўрганиладиган ҳодисаларни туркумлаш ва уларга таъсир кўрсатувчи омилларни миқдорий ва сифат белгиларига қараб тавсифлаш;**
- **Корхоналарнинг хўжалик фаолиятини таҳлил қилишда таққослаш усулининг ички хўжалик резервларини аниқлашдаги аҳамияти;**
- **Таҳлил натижалари асосида илғор тажрибаларни кенг ёйиш ва оммани ишлаб чиқаришни бошқаришга яна ҳам кенг жалб қилиш;**
- **Корхоналарни бошқаришда ҳисоб ва ҳисоботнинг ҳал қилувчи роли ва унинг таҳлилда асосий ахборот манбаи эканлиги.**

Иктисодий таҳлили фанининг
бир қатор тамойиллари
(принциплари) мавжуд бўлиб,
булардан энг асосийлари
қуйидагилар ҳисобланади:

Мазмуннинг
шаклдан
устунлиги
тамойили;

Ихтиёрийлик
тамойили;

Даврийлик
тамойили;

Ишончлилик
тамойили;

Бетарафлилик
тамойили;

Тизилмавийлик
(системалашган
лик) тамойили;

Таққосланувчанл
ик тамойили;

Аниқ баҳолаш
тамойили ва
ҳақозолар.

Ҳозирги шароитда мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётини жадаллаштиришда, иқтисодиётдаги ноқулай йўналишларни тез бартараф этишда иқтисодиётни бошқаришни тубдан қайта ислоҳ қилишни жадаллаштириш биринчи навбатдаги вазифадир. Молиявий ва бошқарув таҳлилини такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари иқтисодиётни бошқаришни қайта қуришнинг моҳияти ва уни амалга ошириш тамойиллари билан бевосита белгиланади. Иқтисодиётни бошқаришни тубдан қайта қуришнинг моҳияти - барча даражаларда асосан маъмурий раҳбарлик усулларида иқтисодий усулларга, манфаатлар орқали бошқаришга, бошқаришни кенг демократиялашга, инсон омилини бутун чоралар билан кучайтиришга ўтишдир. Ҳозирги босқичда туб ислоҳотни амалга ошириш бозор иқтисодиёти афзалликларини мумкин қадар тўлароқ рўёбга чиқариш имконини берадиган яхлит, самарали ва эпчил бошқариш системасини вужудга келтиришни тақозо қилади.

Хўжалик фаолиятини муваффақиятли бошқариш кўпгина таъсир этувчи омилларга, шартларга ва ҳолатларга боғлиқ бўлади. Юқорида кўрсатиб ўтилганидек, корхоналар фаолиятини бошқаришда бошқарув функцияси асосий мавқеини эгаллайди, шу билан бирга таҳлил ҳам. Ушбу функцияларнинг тўлиқ фаолияти ва даражаси кўп жиҳатдан уларнинг услубиятига боғлиқлиги билан, бундан ташқари бошқарув объектида фаннинг предметини ўз вақтида аниқ тушуниши билан ажралиб туради.

Бизга маълумки, одатда ҳар қандай фан ўз предмети орқали объектив борлиқнинг қайсидир томонлари ва қисмларини тушуна олади. Айнан битта объектни турли хил фанлар ўзининг ихтисослик томонларидан ёки алоқаларидан келиб чиқиб турлича қараши мумкин. Кўриниб турганидек, хўжалик фаолияти ўзининг мазмуни ва структураси жиҳатидан мураккаб объект эканлиги билан ажралиб туради.

Шу сабабли корхоналарнинг хўжалик фаолиятини кўпгина иқтисодий фанлар ҳамда бошқа фанлар ўрганиши мумкин.

Ҳар бир фан жамият, табиат ва идроклаш, тараққиёт ҳақида маълум бир билим беради. Бундай билим беришда ёки ўрганишда табиат ва жамиятни ривожлантиришдаги умумий қонуниятларига, тамойилларига амал қилади.

Иқтисодий таҳлили ҳам аниқ фан сифатида қуйидагилар ҳақида махсус билим беради:

Илғор ғоя ва тажрибаларни ўрганилаётган жараёнга қўллаш йўналишларини белгилаш.

Иқтисодий жараён, ҳодиса ва воқеаларни ривожланишини, ўзгаришини объектив (ташқи) ва субъектив (ички) таъсир этувчи омиллар билан умумий боғлиқ ҳолда ўрганиш;

Бор бўлган имкониятлар, самарадорликни оширишни йўл-йўриқларини кўрсата олиш;

Ўрганилаётган фирма, ташкилот, муассаса ва уюшмаларнинг фаолиятини тўлиқ ва кенг ўрганган ҳолда аниқ ва ҳолисона баҳобериш;

Ижобий ва салбий таъсир этган омилларни аниқлаш, рақамларда кўрсатиш ва ҳисоблаш

Бозор иқтисодиёти шароитида иқтисодий таҳлили хўжалик субъектларини бошқаришнинг муҳим функцияси сифатида

Турли мулкчилик тизимида асосланган иқтисод бозор механизмининг муҳим шартларидан бири ҳисобланади. Унинг субъектлари бўлган корхона ва ташкилотлар, алоҳида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи субъектлар мулкнинг эгаси ва тасарруф этувчиси сифатида уни тўғри бошқаришдан манфаатдордирлар, бу эса албатта содир бўлаётган хўжалик жараёнлари ва ҳодисаларини даврий кузатишни, фаолият натижавийлигини батафсил ўрганишни иқтисодий таҳлил қилишни талаб этади. Шу жиҳатдан корхона (фирма) фаолиятини бошқаришнинг муҳим воситаси ва қуроли бўлган иқтисодий таҳлил ўта аҳамиятли ҳисобланади.

Бозор иқтисодиёти даврида мулкчилик ва хўжалик юритиш шаклидан қатъий назар корхоналар ишлаб чиқаришни самарали ташкил этиш энг аввало тизилмада бошқарув ролини оширишдан бошланади. Чунки, бошқарув воситасида корхона ўз олдидаги вазифаларни ҳал қилади ва қўйилган мақсадга эриша боради.

Корхонада бошқарув тизилмаси ўз объект ва субъектидан иборат бўлади.

Бошқарув объекти - бу ишлаб чиқариш, субъекти эса бошқарув таркибидир.

Корхона фаолиятини ёки ишлаб чиқаришни бошқаришда объект ва субъект бошқариладиган ва бошқарувчи кичик тизилмани ташкил этади.

Уларни ҳар бири ўзига юклатилган функцияларни бажаради. Аммо, мазкур кичик тизилмалар бир-бирлари билан узлуксиз ва чамбарчас алоқада бўлиб айна ҳолатда ягона тизилмани ташкил қилади.

Бошқарув субъекти - бошқарув объектининг таснифи ва ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб ташкил этилади.

Лекин, субъект ҳар доим ишлаб чиқариш ва хўжалик жараёнларини ўзгаришига кўра объект шакли ва унга таъсир этувчи усулларни белгилайди ҳамда такомиллаштириб боради. Бошқарувчи кичик тизилма бошқарув объектни назорат этади, тартибга солади, мақсад ва дастурларни бошқарув функциясига кўра ишлаб чиқади. Демак, бошқарув субъекти корхона тизилмасида фаол роль бажарар экан.

У бошқарувнинг етакчи функцияларини: маркетинг, режалаштириш, бухгалтерия ҳисоби, таҳлил, тартибга солиш ҳамда назорат ва аудитларни амалга оширади.

Эркин бозор иқтисодиётида корхона фаолиятининг ташкил этиш ва юритишни маркетинг қонунлари, тартиблари ва тамойилларини билмасдан туриб амалга ошириш мумкин эмас. Чунки, маркетинг илми асосида энг мақбул дастурлар ёки режалар ишлаб чиқилади.

Бошқарув тизилмаси сифатида маркетинг фаолиятини асосий тамойиллари мазмуни қуйидаги кўринишни олади:

- ишлаб чиқаришни бозордаги талабга мос тушиши;
- бозордаги ҳолат ва корхонани ҳақиқий ишлаб чиқариш имконияти;
- харидор ва буюртмачилар талабини янада тўлароқ қондириш;
- аниқ бозорларда маҳсулот ва хизматларни кўзда тутилган ҳажмда ва белгиланган муддатда сотиш;
- ишлаб чиқариш ва тижорат фаолиятини узоқ муддатли рентабелли ишлашини таъминлаш;
- танлаб олинган маркетинг стратегияси ва тактикасига қатъий амал қилиш (бозор ҳолатини эътиборга олган ҳолда);
- доимо ўзгариб турувчи бозор ҳолатига ва харидор талабига мослашиш.
- Мазкур санаб ўтилган тамойилларга амал қилиш ва маркетинг дастурини ишлаб чиқиш ҳамда уни амалга ошириш бевосита аналитик ҳисоб-китоблар билан чамбарчас боғланган.

Бу жараёнлар асосида жуда кўплаб иқтисодий таҳлил ишлари бажарилади. Уларнинг асосийлари қуйидагилардан иборатдир:

- корхона иқтисодига ташқи ва ички муҳитни кўрсатадиган таъсири таҳлили;
- бозор ҳолати таҳлили (кенг қўламда, товар гуруҳлари ва алоҳида товарлар бўйича);
- истеъмочилар ва сотиб олувчилар таҳлили;
- рақобат ҳолати таҳлили;
- бозордаги баҳо ҳамда ўз баҳосини белгилаш тактикаси таҳлили;
- молиявий натижалар таҳлили;
- Ўрганилган ташқи ва ички муҳит ҳамда ҳолат имкониятларидан келиб чиқиб корхона ишлаб чиқариш фаолиятини жорий бизнес режаси тузилади
- Бизнес режада ҳар бир элемент пухта таҳлил қилиш асосида белгиланади. ***Чунки, уларреал истиқболли ҳамда энг асосийси самарали бўлиши шарт.***

Корхонада бизнес режа қуйидаги бўлимлардан иборат бўлади:

- Кириш—резюм .
- Ишлаб чиқариш мақсади—ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар рўйхати (уларнинг афзаллиги ёки фарқи бошқа ишлаб чиқарувчилар билан таққосланади).
- Маҳсулот сотиладиган бозор ҳолатини белгилаш (зарурий маълумотлар тўплаш ва уларни таҳлил қилиш).
- Асосий кўрсаткичлар бўйича рақобатбардошликни аниқлаш (ишлаб чиқариш ҳажми, сотиш ҳажми, маҳсулот сифати, баҳо даражаси, ўртача фойда).
- Маркетинг стратегияси.
- Ишлаб чиқариш режаси (ишлаб чиқариш қуввати, ҳом-ашё ресурслари, мутахассислар).
- Ташкилий тамойиллар (ишлаб чиқариш хизмати, уларни мувофиқлаштириш, ўзаро ҳаракати ва бир-бирини назорат этиш тартиби).
- Тижорат таваккали ва чораси.
- Молиявий режа.
- Молиялаштириш стратегияси.
- Товар-материал таъминоти ва шу кабилар.

Албатта бизнес режанинг ҳар бир бўлими ҳисоб-китоб қилиниб, умумлаштирилганда корхона ишлаб чиқариш фаолиятидан оладиган фойдаси энг қуйи кўринишда тармоқда эришилган ўртача фойда меъёридан паст бўлмаслиги керак.

Кўриниб турибдики режанинг ҳар бир босқичи ҳамда унинг элементлари таҳлил асосида пухта қилиб тузилади.

Демак, ишлаб чиқилган режа воситасида қўйилган мақсадга эришиш учун бошқариладиган объектни самарали функцияси йўналиши аниқ белгиланади.

Белгиланган режаларнинг амалда қандай бажарилаётгани ёки ишлаб чиқаришни бориши тўғрисида реал аҳволни бухгалтерия ҳисоби ёрдамида ўрганилади. Бухгалтерия ҳисобида шаклланган маълумотлар пировард натижада бошқарув эҳтиёжлари учун ишлатилади. Бошқарув қарорлари эса таҳлил маълумотларига асосланади. Демак, иқтисодий таҳлил режа, бозордаги аҳвол ва бухгалтерия ҳисоби маълумотлари асосида объектдаги ўзгаришни миқдор ва сифат жиҳатдан ўрганади ҳамда баҳо беради. Унинг ёрдамида йўл қўйилган камчиликлар топилади ҳамда тугатилади, объектни янада ривожлантириш йўллари белгиланади ёки самарали ишлашни таъминлайдиган йўналишга ўтказилади. Бу эса, бошқарув қарорларини нечоғлик реал қабул қилинишига асос бўлади.

Демак, бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи маълумотлар ҳам иқтисодий-таҳлил воситасида қайта ишланар экан. Бу билан таҳлилнинг бошқарув фаолиятини бир тўғри эканлиги ва унинг моҳияти янада яққолроқ кўринади.

Бошқарув жараёнида тартибга солиш функцияси - бошқарувчи субъектнинг энг мақбул бошқарув қарорларини қабул қилишда ўта муҳим ҳисобланади. Бу билан, ўрганилаётган объектга комплекс ёндашилиб, бутун бир тизилмани ижобий ва салбий жиҳатлари назарда тутилган ҳолда энг мақбул чоралар ёки тадбирлар белгилинади. Натижада, бошқарув объекти фаолияти ёки дастуридаги салбий ҳолатлар тугатилади ва бошқарув дастурларига аниқлик киритилади. Мазкур ишлар бевосита иқтисодий таҳлил ёрдамида амалга оширилади. Чунки, тартибга солинаётган ҳар бир объект ҳар томонлама чуқур ўрганилади.

Бошқарувда асосий фаолиятни ишончлилигини таъминлашда назорат этишнинг ҳам роли каттадир. Унинг ёрдамида фаолиятнинг бориши, уларнинг нечоғлик ҳаққонийлиги текширилади. Текшириш жараёнини сифати, ишончлилиги ошириш учун таҳлилнинг усуллари, тамойилларидан фойдаланилади ва шу асосда керакли хулосалар ёзилади.

Мисол учун, корхонада аудит текширишларида молиявий ҳолат; барқарорлик; натижалар ва шу кабиларни ўрганади.

Айтиб ўтилган барча бошқарув функциялари корхонани иқтисодий ривожланиши учун тайинланган. Бироқ, корхонани фақатгина иқтисодий тузилма деб қараш ҳам, унга бир томонлама ёндашишини келтириб чиқаради. Чунки, унинг ўзига ҳос ижтимоий, экологик ва бошқа шу каби жиҳатлари ҳам мавжуд.

Демак, корхона тузилмасида ижтимоий, экологик жараёнларни ҳам таҳлил этиш ундаги мазкур йўналишдаги ҳақиқий аҳвол ва унинг такомиллаштириш масалаларини ўрганади ва уларга таъсир этади.

Буларнинг натижаси эса, иқтисодий жараёнларга кўрсатган таъсири билан аниқланади.

Фикримизни умумлаштириб, шу нарсаларни айтиш мумкинки молиявий ва бошқарув таҳлили корхонани бошқаришнинг муҳим функцияларидан биридир.

Унинг ёрдамида:

- а) бошқарув қарорларини илмий асосланиши таъминланади;
- б) мулк ва маблағлардан фойдаланишнинг муқобиллик шартларини белгилайди ва бошқарувчи улар қаторидан ўзи учун мақбул бўлган оптимал вариантларни танлайди;
- в) истиқболли бошқариш учун замин тайёрлайди.

Молиявий ва бошқарув таҳлили фанининг предмети

Эркин иқтисодий муносабатлар шароитида молиявий ва бошқарув таҳлили жараёнида ўрганилаётган ҳодиса ёки жараён майдадан-йирикка, оддийдан-мураккабга ёки аксинча, умумийликдан энг кичик омилга қадар ўрганади ҳамда умумий бирлиги ва бир-бири билан узвий боғланиши эътиборга олинади. Демак, молиявий ва бошқарув таҳлили фани фирма ва корхоналарнинг иқтисодий - ижтимоий фаолиятини объектив ва субъектив омилларни эътиборга олган ҳолда ўрганади.

Фаннинг предмети дейилганда, шу фан нимани ўргатади деган саволига жавоб бериши лозим бўлади. Ҳар қандай мустақил фан ўзининг предметиға эға. «Молиявий ва бошқарув таҳлили» фанининг предметиға кенг маънода қарайдиган бўлсак, у иқтисодий фан сифатида таҳлил қилинаётган объект хўжалик фаолиятининг барча соҳаларини ўз ичига олади. Лекин ҳар бир иқтисодий фан ўзига хос хусусиятға, ўзи ўрганадиган предметиға эға. Бу фақат шу фанға хос бўлиб, имкони борича бошқа фаларда такрорланмаслиги лозим. Бу талаб шу фаннинг мустақил фан сифатида фаолият кўрсатиши учун асосий шартлардан бири ҳисобланади.

«Молиявий ва бошқарув таҳлили» фанининг предмети том маънода таҳлил қилинаётган объектнинг хўжалик фаолиятидир. Аммо, «Бошқарув ҳисоби», «Молиявий ҳисоб», «Статистика», «Молия», «Аудит», «Маркетинг», «Менежмент» каби фанларнинг ҳам предмети кенг маънода хўжалик фаолиятидир. Бу фанлар ҳам хўжалик фаолиятида содир бўлаётган ижтимоий - иқтисодий жараёнларнинг у ёки бу жиҳатини ўргатади. Демак, ҳар бир фаннинг, шу жумладан, «Молиявий ва бошқарув таҳлили» фанининг ўзига хос ва мос жиҳатини, унга тегишли предметини аниқлаб олиш лозим.

Таҳлил фани хўжалик фаолиятида содир бўлаётган барча ижтимоий-иқтисодий жараёнларни ўз ичига олади. Аммо, бу жараёнларнинг содир бўлиш пайтини эмас, балки унинг натижасини ўрганади, объектда содир бўладиган иқтисодий жараёнлар унинг бизнес режасида кўзда тутилган маълумотга асосланса, жараённинг содир бўлишини қонуний жиҳатдан ҳужжатлаштириш билан «Бошқарув ҳисоби», «Молиявий ҳисоб» ва «Статистика» каби фанлар шуғулланади. Шу жараёнларнинг натижаси маълум даврларда (ой, чорак, йил) жамланиб борилади ва турли ҳисоботларда ўз аксини топади. Таҳлил эса айнан ана шу тузилган ҳисоботларга, жамланган ҳужжатларга асосланади.

«Молиявий ва бошқарув таҳлили» фанининг предмети ҳақида турли иқтисодий адабиётларда иқтисодчи олимларнинг қарашлари турлича талқин этилган. Масалан, иқтисодчи олим М.Қ.Пардаев таҳлилнинг предметига қуйидагича таъриф берган: «таҳлил фанининг предмети, хўжалик фаолиятида объектив (ташки) ва субъектив (ички) омиллар таъсирида содир бўлган, бўлаётган ва бўладиган ижтимоий-иқтисодий жараёнларни маълумотлар манбаида ифодаланган кўрсаткичлар тизими орқали унинг ҳолатига баҳо бериш ва яхшилаш йўллари ишлаб чиқишни ўрганишдан иборатдир».

Ушбу олимнинг фикрларига қўшилган ҳолда, биз ҳозирги бозор иқтисодиёти шароитида «Молиявий ва бошқарув таҳлили» фанининг предметига қуйидагича таъриф беришни лозим деб топдик.

«Молиявий ва бошқарув таҳлили» фанининг предмети деб - турли мулк шаклидаги фирма, уюшма, бирлашма ва ҳакозоларнинг молиявий-хўжалик жараёнларини содир бўлиши, ривожланиши ва ўзгаришини ижтимоий-иқтисодий самарадорлиги ҳамда молиявий барқарорлиги, тўлов қобилияти, рақобатга чидамли бўлиб фаолият кўрсатиши учун зарур техник, ташкилий, моддий, молиявий, инновацион бойликларидан оцилона фойдаланаётганлигига баҳо беришга айтилади. Бундай ўрганишда жамиятда амал қилаётган объектив ва субъектив қонунларга таянади ҳамда кунгина ахборот манбаларидан фойдаланади».

Фаннинг предмети таърифидан шу нарса кўриладики, демак фан корхоналарнинг хўжалик жараёнларини ўрганар экан, ҳамда қандай иқтисодий самарадорликка эришганлигини кўрсатар экан. Таҳлилнинг предметида объектив (ташқи) ва субъектив (ички) омиллар алоҳида ўрин тутади, чунки, иқтисодий жараёнлар ўз-ўзидан содир бўлмайди. Улар маълум ички ва ташқи омиллар таъсири остида рўй беради. Шу омиллар таъсирини бошқа фанлар ўргатмайди. Бу фақат молиявий ва бошқарув таҳлили фанида

ўрганилади ва унинг предметининг асосини ташкил этади. Шунингдек, хўжалик фаолияти натижасига тўғри баҳо бермасдан, унга таъсир қилган ижобий ва салбий омилларни ўрганмасдан туриб кўзда тутилган мақсадга эришиб бўлмайди. Шу туфайли таҳлил фани предметининг марказида объектив ва субъектив омилларни ўрганиш лозимлиги қайд қилиниши бежиз эмас.

Таҳлилнинг предмети ни ўрганишда фақат содир бўлаётган ижтимоий-иқтисодий жараёнлар билан чекланиб қолиш мутлақо етарли бўлмас эди. Таҳлилдан мақсад мавжуд натижага одилона баҳо бериш билан биргаликда йўл қўйилган камчиликларни келгусида бартараф қилиш ва шу орқали таҳлил қилинаётган объектнинг иқтисодий ва молиявий аҳволини яхшилашдан иборатдир.

Корхоналар фаолиятига баҳо беришда ўрганилаётган иқтисодий ҳодиса ва жараёнларга боғлиқ бўлган субъектив омилларни ҳам эътиборга олиб таҳлил қилинади. Субъектив (ички) омил дейилганда корхоналарнинг амалий фаолияти билан юқори самарадорликка эришиш, яъни меҳнат, моддий ва асосий фондлардан оқилона фойдаланиш ҳисобига кўпроқ маҳсулотлар ишлаб чиқаришда ҳамда юқори фойда олиш эвазига корхоналар фаолиятини яхшилаш мумкинлигини ҳам ўрганади.

Объектив (ташқи) омиллар дейилганда корхона фаолиятига мутлақо боғлиқ бўлмаган омиллар тушунилади, яъни давлат сиёсатининг ўзгариб туриши, бозордаги талаб ва таклифнинг ўзгариши, баҳо, табиий омиллар ва ҳакозолар.

Иқтисодий манбаалардан фойдаланиб ўрганиш дейилганда эса бухгалтерия, статистик, тезкор ҳисоб маълумотларидан фойдаланган ҳолда корхона ва фирма фаолияти аниқ рақамлар билан ўрганилади ва умумлаштирилади. Чунки иқтисодий манбаалар корхоналарда содир бўлаётган ҳодиса ва жараёнларни аниқ ўлчайди, акс эттиради ва баҳо беради.

Шундай қилиб, таҳлил фани мустақил фан бўлиб, ўзига хос хусусиятларга, ўзининг бетакрор предметига эга. Таҳлилда ўрганиладиган иқтисодий жараёнлар ва уларнинг муҳим жиҳатлари айнан шу тарзда бошқа фанларда ўрганилмайди ва такрорланмайди.

Ҳар қандай фаннинг объекти бўлиши лозим. Аммо, «Молиявий ва бошқарув таҳлили» фанининг назариясига бағишланган энг сўнгги адабиётларда ҳам бу масалага етарлича эътибор қаратилмаган. Шу туфайли фаннинг предмети билан объектини кўп ҳолларда бир хил тушунчалар деб қаралади. Бу эса ўз навбатида назарий жиҳатдан асоссиз, чалкаш хулосаларга олиб келиши мумкин.

Ҳар қандай фаннинг объекти унинг предмети қаерларда амалга ошишини кўрсатиб беради. «Молиявий ва бошқарув таҳлили» фанининг предмети ҳозирги бозор муносабатлари шаклланаётган шароитда кўп мулкчиликка асосланган барча юридик ва жисмоний шахсларнинг хўжалик фаолиятида мужассам. Шу туфайли таҳлил фанининг объектига давлат, жамият ташкилотлари, уюшмалар, трестлар, биржалар, корхоналар, ташкилотлар ва бошқа хўжалик юритувчи субъектларнинг хўжалик жараёнлари киради. Бу объектлар иқтисодий асоси жиҳатидан давлат, жамоа, акциядорлик, хусусий, хорижий ва аралаш каби мулк шаклида фаолият кўрсатадиган объектларга бўлинади.

Ўзбекистон Республикаси ўзига хос ва мос иқтисодий тараққиёт йўлини танлади. Бу мустақил йўл билан ҳамма соҳада, хусусан, миллий ҳисоблар тизимида ҳам жаҳон андозаларига босқичма-босқич ўтиш кўзда тутилган. Бу эса ўз навбатида, мулк шаклидан қатъий назар, таҳлилнинг бир хил методологик усулини ёритишни тақозо қилади.

Объектнинг ва даврнинг қандай бўлишидан қатъий назар ушбу фан предметининг моҳияти ўзгармаслиги, объект эса таҳлилнинг қайси маконда ўтказилишига қараб ўзгариб туриши мумкин. Шу жиҳатдан унинг предмети объектидан мазмун ва моҳияти жиҳатидан тубдан фарқ қилади.

Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида «Молиявий ва бошқарув таҳлили»нинг субъектлари бўлиб, таҳлил объектини ким томонидан ўрганилишига қараб белгиланади, яъни ҳозирги вақтда хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини жуда кўп мутахассислар, мулкдорлар, давлат идоралари ходимлари таҳлил қиладилар.

Таҳлил ишларини амалга оширувчи таҳлил субъектлари таркибига корхона (фирма), ташкилот ва уюшмаларнинг оддий ходимидан раҳбар ходимигача бўлган барча ходимлари, бухгалтерлар, иқтисодчилар, менежерлар, бошқарув идораси ходимлари, статистика идораларари ходимлари, аудиторлар, молия ташкилотлари ходимлари, техник хизмати ходимлари, меҳнат биржаси ходимлари, атрофни муҳофаза қилиш ташкилоти ходимлари, маркетинг хизмати ходимлари, банк ва биржалар ходимлари кабилар киради.

Эътиборингиз учун

рахмат